

SAVO IR SVETIMO SUSIDŪRIMAS SIEGFRIEDO LENZO APSAKYME „TOLIMA ŠALIS PAKANKAMAI ARTI“ („DIE FERNE IST NAH GENUG“)

Sigita Barniškiėnė

Vytauto Didžiojo universiteto
Germanistikos ir romanistikos katedra

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama savo ir svetimumo problematika, remiantis literatūrinės imagologijos teorinėmis įžvalgomis. Tyrimo objektu pasirinktas Siegfriedo Lenzo (1926–2014) apsakymas „Tolima šalis pakankamai arti“. Šiame kūrinyje pasakojama apie dviejų vokiečių berniukų, pabėgusių iš sovietų armijos užimto Karaliaučiaus, susidūrimą su skaudžia Antrojo pasaulinio karo metų tikrove Lietuvoje.

Straipsnyje apžvelgiamas imagologijos kaip komparatyvistikos šakos vystymasis link Europos tyrimų ir remiamasi vokiečių fenomenologo Bernhardo Waldenfelso ir iš Irano kilusio filosofo Hamido Reza Yousefi idėjomis apie savo ir svetimumo santykius ir formas. Apakymui interpretuoti ypač svarbios Waldenfelso išskirtos svetimumo reikšmės, kai svetimumas suvokiamas kaip *externum* – kitos vietos įkūnijimas, *alienum* – priklausomybė kitam ir *strange* – kaip kitos rūšies įprasminimas. Straipsnyje daromos išvados, kad galima perimti visas svetimumo formas, ribos tarp savo ir svetimumo gali būti įveiktos. Taip *tolima šalis tampa artima*.

Raktiniai žodžiai: *imagologija, savas, svetimumas, externum, alienum, strange, Lietuvos įvaizdis.*

Key words: *imagology, the Own, the Foreign, externum, alienum, strange, the image of Lithuania.*

Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kaip imagologija susijusi su *savo* ir *svetimumo* problematika ir kaip ši problematika atspindi vokiečių rašytojo Siegfriedo Lenzo apsakyme „Tolima šalis pakankamai arti“. Iškėlus tokį tikslą, reikia pradėti nuo teorinių imagologijos pagrindų apžvalgos ir tik paskui pereiti prie empirinės analizės.

Imagologija – komparatyvistinės literatūros teorijos šaka

Hugo Dyserinckas, belgų komparatyvistas, nuo 1967 metų kelis dešimtmečius profesoriavęs Aacheno Reino-Vestfalijos technikos aukštojoje mokykloje ir sukūręs Literatūrinės komparatyvistikos centrą bei išugdęs nemažą žymių komparatyvistų – imagologų (Manfred Beller, Joep Leersen), trumpai apibūdinamas imagologijos atsiradimo ir vystymosi ypatumus, kaip svarbiausią faktorių pamini Paryžiaus imagologijos programos atstovų ginčą su Šiaurės Amerikos komparatyvistais. Ginčo esmė,

¹ Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Imagologijos profiliai: nacionalinių įvaizdžių dinamika literatūroje“ 2015 m. vasario 6–7 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, pagrindu.

Dyserincko nuomone, amerikiečių komparatyvistų siekis atsiriboti nuo socialinių mokslų ir politologijos bei nukreipti komparatyvistinius tyrimus tik estetinė linkme. Kai šveicarų komparatyvistas Werneris Paulis Friederichas pabandė dėstyti pagal atnaujintą Paryžiaus programą Amerikos universitetuose, tai sukėlė priešišką reakciją, ypač tam prieštaravo René Wellekas. Dyserinckas teigia, kad šis konfliktas buvo krizės tarptautinėje komparatyvistikoje priežastis ir net dviem dešimtmečiams (nuo 1990 iki 2009 metų) nutraukė teorines ir metodologines imagologų diskusijas (Dyserinck 2012, 10). Kroatijoje, Zagrebo universitete 2009 m. įvyko tarptautinė imagologijos konferencija „Imagology today: Achievements, Challenges, Perspectives“, remiama Aleksandro fon Humboldto fondo, kurioje dalyvavo 21 mokslininkas iš 12 šalių, kaip teigia vienas iš pagrindinių šios konferencijos organizatorių – Davoras Dukičius (Dukić 2012, 11). Tai rodo, kad imagologijos problemos aktualios, verčia literatūrologus diskutuoti ir rasti vis naujų tyrimo aspektų. Tokią išvadą galima padaryti ir po 2015 metų vasario mėnesį įvykusios tarptautinės mokslinės konferencijos Lietuvių literatūros ir tautosakos institute „Imagologijos profiliai: nacionalinių įvaizdžių dinamika literatūroje“. Neseniai pasirodęs Lauros Laurušaitės straipsnis „Imagologija kaip instrumentas (e)migracinio identiteto specifikai tirti“ taip pat patvirtina imagologijos idėjų svarbą naujaisiems literatūros tyrimams (Laurušaitė 2014, 117–136).

Įdomu pažymėti, kad Dyserinckas savo straipsnyje „Komparatistische Imagologie: „Une ethnopsychologie qui n’ose pas dire son nom?““ (Dyserinck 2012, 17–27) prisimena esminį ideologinį konfliktą tarp

literatūros teoretikų dėl pagrindinių imagologijos tyrimo objektų – nacionalinių įvaizdžių – ir jų santykio su Aacheno mokyklos atmetama etnopsichologijos (*Völkerpsychologie*) teorija, turinčia nacionalistinių ir rasistinių požymių.

Šią temą Dyserinckas nagrinėjo ir 1977 metais Bonoje išleistoje monografijoje *Komparatistik. Eine Einführung*, kur labai aiškiai argumentavo, kodėl Welleko priekaištai, esą kitos šalies paveikslas išeina už literatūros mokslo tyrimo objekto ribų, nepagrįsti. Dyserinckas pateikia įtikinamų pavyzdžių, rodančių, kad Vokietijos ir Prancūzijos santykių problemų neįmanoma suprasti, nesusipažinus su Mme de Staël sukurtu Vokietijos įvaizdžiu, kad net ir griežtai imanentinė literatūrinė analizė, taikoma Jean Giraudoux dramai „Siegfried“, negali ignoruoti akivaizdaus fakto, kad šioje dramoje įkūnytas prancūzų sukurtas Vokietijos įvaizdis. Nagrinėjant literatūrinių kūrinių recepcijos kitose šalyse problemas, pavyzdžiui, anglų literatūros genijaus Shakespearo įtaką XVIII a. Vokietijos literatūriniam gyvenime, neišvengiamai tenka domėtis Anglijos įvaizdžiu Johanno Jakobo Bodmero, Johanno Jakobo Breitingerio, Friedricho Gottliebo Klopstocko, Johanno Christopho Gottschedo ir net Friedricho II kūriniuose (Dyserinck 1977, 28). Dyserinckas pažymi ir dar vieną imagologijos tyrimo objektų, literatūrinių įvaizdžių aspektą – jų stereotipiškumą, įsitvirtinimą visuomenėje išankstinėmis nuostatomis, kurios gali turėti neigiamą poveikį viešajai nuomonei. Čia autorius pamini specifinį racionalios, statiškos prancūzų kultūros įvaizdį, kuris tapo vienpusiško prancūzų literatūros kūrinių interpretavimo priežastimi, ir įsivaizdavimą, kad vokiečių kultūra jaunesnė,

dinamiškesnė ir jausmingesnė (Dyserinck 1977, 129).

Taigi Dyserincko samprotavimuose apie imagologijos naudingumą literatūrų bei kultūrų tyrimams susiduriame su savos ir svetimos kultūros, literatūros, tautos sąvokomis. Straipsnyje „Komparatistik als Europaforschung“ (1992) jis įrodinėja, kad imagologija kaip komparatyvistikos tyrimų sritis išsivystė Europoje, nes tai daugiatautis ir daugiakultūrinis kontinentas, ir tapo „supranacionaline“ disciplina, kovojančia su siauru ir uždaru nacionaliniu mentalitetu, nacionalistine ideologija. Imagologijos dėmesys kitų tautų literatūroms, nacionalinių literatūrų ryšiams prisideda prie tautinio identiteto tyrimų ir įsilieja į Europos studijas. Dyserincko nuomone, imagologija negali atsiriboti nuo politologijos, ji turi sukurti naują europinį mąstymą kaip atsvarą mąstymui nacionalinėmis kategorijomis (Dyserinck 1992, 33–34). Todėl jis neigiamai vertina XX a. antroje pusėje Prancūzijos universitetuose pasireiškusias tendencijas prijungti komparatyvistiką prie nacionalinės literatūros katedrų. Dyserinckas teigia, kad, pasitraukus prancūzų komparatyvistams Pauliui Hazard’ui ir Pauliui Van Tieghemui, Paryžiaus mokykloje buvo pastebima tendencija komparatyvistinę literatūrą priskirti prie nacionalinės prancūzų literatūros istorijos (Dyserinck 1992, 38). Juo labiau Vokietijoje buvo imagologijos priešininkų, pavyzdžiui, germanistas Maxas Kochas, kurie atvirai kovojo su literatūros mokslo tarptautiškumu, kaltindami imagologiją atsisakius patriotiškumo idealų ir praradus tautiškumo šaknis (Dyserinck 1992, 38).

Naują imagologijos vystymosi posūkį galima pastebėti atsiradus tarpkultūrinei literatūros teorijai, kuri perėmė daugelį imagologijos idėjų ir jas toliau plėtojo.

Pavyzdžiui, Andrea’os Leskovec, Liublijanos universiteto docentės, pateikiamas tarpkultūrinės literatūros teorijos apibūdinimas atrodo visiškai panašus į imagologų deklaruojamus siekius:

„Tarpkultūrinės literatūros teorijos tikslai gali būti apibrėžiami kaip pirminiai moksliniai ir pirminiai visuomeniniai-politiniai. Pirmu atveju tarpkultūrinė literatūros teorija orientuojasi į literatūrinių tekstų kūrimą, recepciją ir analizę, vadinasi, nagrinėja literatūros vaidmenį ir funkciją tarpkultūriniuose procesuose ir tam tikrais analizės metodais mus sensibilizuoja, kad suvoktume ir pavaizduotume svetimą. [...] Literatūros mokslas taip bando reaguoti į tokius visuomenės procesus, kaip antai globalizacija ir migracija, taip pat agresija ir prievarta prieš svetimą, kad save iš naujo legitimizuotų“ (Leskovec 2011, 33)².

Toliau autorė įtikinamai įrodinėja, kad Europos šalių daugiakultūrės visuomenės pakeitė *savo* ir *svetimo*, nacionalinės literatūros, galios diskursų ir centrizmų suvokimą. *Svetimo* supratimas iš tarpkultūrinės perspektyvos jai atrodo esąs bendras filosofinės hermeneutikos, ksenologijos ir tarpkultūrinės hermeneutikos tikslas. Tarpkultūrinę hermeneutiką Andrea Leskovec apibūdina kaip imagologiją, kuri pirmiausia nagrinėja Kito arba Savo paveikslą vis kitoje kultūroje (Leskovec 2011, 86).

Filosofiniai *savo* ir *svetimo* tyrimai

Iš daugelio *savo* ir *svetimo* tyrimų galima išskirti du skirtingų autorių – Hamido Reza Yousefi’o ir Bernhardo Waldenfelso – straipsnius tuo pačiu pavadinimu „Savo ir Svetimo fenomenologija“ („*Phänomeno-*

² Vertimas šios ir kitų citatų iš vokiečių kalbos straipsnio autorės – S. B.

logie des Eigenen und des Fremden“) Yousefi 2008; Waldenfels 2007). Yousefi‘o, iš Irano kilusio vokiečių filosofo, straipsnis turi paantraštę „Tarpkultūrinė perspektyva“ („Eine interkulturelle Perspektive“), kuri labai svarbi pasirinktai temai ir atliepia imagologijos idėjas. Yousefi pabrėžia, kad komparatyvistika, lyginanti literatūras, mąstymo sistemas, papročius, religijas, teorijas, jau savaime sukuria tarpkultūrinės teorijos instrumentų arsenalą (Yousefi 2008, 38). Tačiau lyginimas gali būti įvairus, remtis skirtingais principais. Yousefi nuomone, antropologai Bronislawas Malinowskis (1884–1942) ir Cliffordas Geertzas (1926–2006), analizuodami svetimas kultūras, pradžios tašku pasirinko savo savimonę ir savo kultūrą, nesuteikdami svetimam kultūrai žodžio ir tokiu būdu tarsi tapdami svetimos kultūros globėjais arba kolonizatoriais. Tokį *svetimo* tyrimo būdą Yousefis vadina apocikline hermeneutika, kai *svetimas* traktuojamas iš savos perspektyvos. Enciklinė hermeneutika turėtų klausti ne tik kaip aš suprantu *svetimą*, bet ir kaip *svetimas* supranta save ir mane. Svarbu, kad savo paties ir *svetimo* paveikslas būtų sujungtas su Kito savęs ir *svetimo* įvaizdžiu (Yousefi 2008, 41). Apžvelgęs Karlo Jasperso, Edmundo Husserlio ir Maxo Schelerio *savo* ir *svetimo* filosofines traktuotes, Yousefis supažindina skaitytoją su Kamerūno filosofo Munasu L. J. Duala-M‘bedy kritinėmis pažiūromis apie europiečių etnologiją, kuri tyrimo objektu pasirinko ne Europos tautas. Tokiame pasirinkime Duala-M‘bedy jaučia „kolonijinio mokslo kvapą“ (Yousefi 2008, 48). Yousefi teigimu, šis Kamerūno filosofas įvedė ksenologijos terminą į literatūrą ir pasiūlė ksenologiją laikyti moksline disciplina. Yousefi pritaria Kamerūno filosofo teiginiams,

kad absoliučiai *svetimas* neegzistuoja, jį sukuria žmonių visuomenės. Priėmus šį teiginį, peršasi išvada, kad ribos tarp *savo* ir *svetimo* yra pralaidžios, *svetimo* virsmas *savu* visiškai įmanomas.

Bernhardas Waldenfelsas, vokiečių fenomenologas, prie svarstymo apie *savą* ir *svetimą* priartėja visai kitu keliu: jis konstatuoja, kad *svetimo* apraiškos egzistuoja mūsų kasdienybėje, pavyzdžiui, svečio teisės, svetimos kalbos, vaiko sąmonės vystymasis, kai jis atpažįsta, kurie veidai savi, o kurie svetimi, klinikiniai atvejai, kai žmogui atskiri jo organai atrodo svetimi, ir kita (Waldenfels 2007, 65). Cituodamas hermeneutikus Wilhelmą Dilthey ir Hansą-Georgą Gadamerį Waldenfelsas parodo, kad tarpinė būseną tarp *svetimo* ir pažįstamo, arba *savo*, yra ta vieta, kurioje gali vystytis aiškinimo mokslas – hermeneutika, nes aiškinimas būtų neįmanomas, jeigu reiškiniai būtų visiškai svetimi, ir nereikalingas, jeigu viskas būtų pažįstama (Waldenfels 2007, 66). Aiškindamas *svetimo* vietą pažinime, Waldenfelsas skiria tokias *svetimo* reikšmes: 1) tai, kas yra už *savo* ribų (*externum, foreign, étranger*) – kita vieta 2) tai, kas priklauso kitiems (*alienum, alien*) – priklausomybė Kitam 3) tai, kas yra kitos rūšies, heterogeniškas (*strange, étrange*) – kitoks pobūdis (Waldenfels 2007, 68).

Savas ir svetimas Siegfriedo Lenzo apsakyme „Tolima šalis pakankamai arti“

Pabandysime rasti šias reikšmes, nagrinėdami *savo* ir *svetimo* susidūrimą Siegfriedo Lenzo (1926 Lyck – 2014 Hamburg) apsakyme „Tolima šalis pakankamai arti“. Literatūros kritikas Marcelis Reich-Ranickis rašytoją Lenzą apibūdina kaip kūrėją,

kuris niekada nesiekė būti maištininkas ar provokatorius:

„Kai kiti pikindavosi, jis pabrėždavo savo abejojimą. Jie maištaudavo, jis parodavo susirūpinimą. Taigi, radikalumas niekada nebuvo jam būdingas. Jis daug labiau buvo linkęs į pusiausvyrą, kuri kilo iš gėrio troškimo. Jis niekada neslėpė savo paprasto gyvenimo teigimo, niekada nesigėdijo savo geraširdiškumo ir šilto žmogiškumo. Tai būdinga visiems jo kūriniams, jo romanams, jo scenos veikalams ir jo esė.“ (Reich-Ranicky 2006, 11).

Apsakymas „Tolima šalis pakankamai arti“ parašytas 1954 metais, jo tema – skaudūs Antrojo pasaulinio karo įvykiai, palietę ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų gyvenimus ir likimus. Tai pasakojimas apie dviejų keturiolikmečių berniukų Kurto ir Fipso sunkią kelionę iš sovietų užimto, bado kamuojamo Karaliaučiaus į Lietuvą, kur jie tikisi gauti duonos, sviesto, kiaušinių ir kumpio. Apsakymas pradedamas nuo *svetimo* agresyvaus įsiveržimo į savą aplinką ir tos aplinkos susvetimėjimo pavaizdavimo: Karaliaučius įgyja kitą pavadinimą ir nuo tos dienos pasikeičia esminės egzistencinės sąlygos – bandelės tampa juodos ir gličios, duona – šlapia, o kepalas kainuoja nuo aštuoniasdešimties iki šimto rublių, kad jos gautum, tenka pasukti galvą ir imtis visokių gudrybių: „duona staiga pareikalavo nuotykių“ (Lenz 2006, 194). Pasikeitusi tvarka pakeičia ir savus žmones: jų akys išsiplėtė ir tapo abejingos, į tolį nukrypo žvilgsniai, už kurių slėpėsi išgąstis, nepasitikėjimas ir nuolatinis tykojimas. Rašytojas perteikia pasikeitusią ir susvetimėjusią aplinką, kurioje žmonėms sunku išlikti. Pagal Waldenfelsą, tai yra kitos rūšies, heterogeniška, pakitusi aplinka. Tokioje neįprastoje aplinko-

je broliai, Kurtas ir Heinzas, keturiolikos ir devynerių metų berniukai, turi parnešti mamai duonos, kurios galima tikėtis tik tuo atveju, jeigu pasirodys rusų kareivis ir nuo jo bėgdami žmonės, juodojoje rinkoje pardavinėję maisto produktus, netyčia pames duonos kepalėlį. Šioje beviltiškoje situacijoje atsidūrusį Kurtą bando išgelbėti jo draugas Fipsas, kuris iškelia tokią mintį: reikia peržengti ribą – traukiniais nuvykti į Lietuvą, kur galima tikėtis rasti maisto. Kurtui Lietuva atrodo ne tik tolima ir svetima šalis, bet patekimas į ją susijęs ir su moralinių ribų peržengimu, nes reikia važiuoti traukiniu be bilieto, pasislėpus ant vagono stogo, ir elgetauti, o tai Karaliaučiuje draudžiama. Tačiau Fipsas žino, kad Lietuvoje leidžiama elgetauti ir sugeba įtikinti savo draugą Kurtą išokti į traukinį.

Susvetimėjusi, savo esmę pakeitusi sava erdvė priverčia žmones bėgti iš jos, ieškoti išlikimo pagrindo svetur, svetimoje vietoje. Taigi čia susiduriame su pirmąja, pagal Waldenfelsą, *svetimo* reikšme – *externum*, tai, kas yra už *savo* ribų. Šio apsakymo veikėjams – tai Lietuva, „kraštas, kurio jie niekada nematė, apie kurį jie neturėjo jokio supratimo“ (Lenz 2006, 198). Tačiau su ta svetima šalimi bado genami berniukai sieja visas savo viltis. Fipsas taip ramina ant vagono stogo šalantį draugą: „Tik palauk, berneli, kai mes ten atvyksime, viskas atrodys kitaip. Kai tik mes būsime Lietuvoje, švies saulė, bus šilta, ir mes turėsime visko, ko reikia mūsų laimei. Jau rytoj, berneli, rytoj, kai mes atvyksime į Lietuvą...“ (Lenz 2006, 199). Taip kalbėti galima apie bet kurią šalį, su kuria siejamos vargšų viltys, todėl pasakotojas įterpia savo pasažą apie Lietuvą, kuris atspindi stereotipinį prieškarinio Lietuvos kaip žemės ūkio krašto įvaizdį:

„Lietuva: tingi, kantri, sunki Nemuno upė, pievos ir seni miškai, nesibaigiantys arimai. Lietuva: platūs, įkaitę, besijuokiantys veidai, šienapjūtė, degtinė ir kumpis, nerangus geraširdiškumas, senelis prie pečiaus, darbštumas ir taupumas, kiaušinių, sviesto, paukščių eksportas... Lietuva: niekas nežino, iš kur atėjo jos gyventojai, kada jie įsikūrė prie Nemuno ir Dauguvos žiočių; jų kalba – mįslė mokslininkams... Lietuva: paribio valstybės tragedija...“ (Lenz 2006, 199–200).

Šis ekstradiegetinio pasakotojo intarpas parodo gana pozityvų apibendrintą primityvokos Lietuvos ir jos valstiečių stereotipinį paveikslą. Tačiau apsakymo veiksmas atskleidžia kitokią sovietų kariuomenės okupuotą Lietuvą – pilną prievartos, pavojų ir baimės. Taigi ir ši erdvė pakeitė savo tapatybę, nes joje šeiminkauja svetimai, tai reiškia, kad ji priklauso *kitiems* (*alienum*). Tai antroji *svetimo* reikšmė, pagal Waldenfelsą.

Berniukams atvykus į Kauną, juos pastebi sovietų milicijos kareivis, pareikalauja dokumentų, o kadangi šie jų neturi, vedasi juos į komendantūrą. Rašytojas perteikia rusišką kareivio akcentą, kai jis kalbasi su berniukais, netaisyklingas sakinių struktūras, tuo išreikšdamas jo priklausymą kitai, svetimai tautai. Berniukai sugeba nuo jo pabėgti ir tęsia savo kelionę Nemunu, pasislėpę garlaivyje už maišų su cukrumi. Piktas jūreivis sučiumpa juos ir pristato kapitoniui, šis geraširdiškai pataria vaikams, kurioje vietoje jie turi išsokti iš garlaivio, kad pataikytų ant seklumos. Kapitonas – lietuvis, tačiau jo šneka išreikšta taisyklinga vokiečių kalba, tarsi parodant jo artimesnį ryšį su bėgliais ir užuojautą jiems. Kapitonas netgi pataria, kad berniukai duonos prašinėtu ne Vilkių miestelyje, o valstiečių ūkiuose, nes

miestelyje daug milicininkų. Berniukai patenka į okupuotą kraštą, kuris jiems svetimas dviem prasmėmis: svetimi vietiniai gyventojai lietuviai ir okupantai – sovietų kareiviai. Įdomu pažymėti, kad pasakotojas išlaiko pusiausvyrą tarp abiejų svetimų pusių berniukų atžvilgiu: tiek lietuviai, tiek rusai jiems gali būti ir žiaurūs, ir gaillestingi. Etninis heterogeniškumas ir politinė situacija vokiečius berniukus išskiria okupuotoje Lietuvoje kaip svetimkūnius. Tačiau tiek kiekvienoje *svetimo* esmėje yra ir *savo* pradai, tiek ir berniukų jaunas amžius ir jų siekis išlikti gyviems sužadina bendrą žmogiškąjį svetimųjų norą jiems padėti. Šis humaniškumo elementas rodo pirmiausia pasakotojo (ir autoriaus) įsitikinimą, kad ir karo sąlygomis tarp priešų, okupantų ir pavergtųjų gali būti žmogiškos savasties supratimas ir jungties tarp *savo* ir *svetimo* pajautimas. Todėl berniukai gauna maisto pas lietuvių valstietę, bet tik sušaldytus, nes ji bijo kitų svetimųjų, turinčių smurto teisę Lietuvoje, tai yra rusų kareivių. Todėl Fipsas ir Kurtas priversti nakvoti miške ir jiems neleidžiama pasiimti su savimi maisto. Įlipę į mašiną su šieno kauge, jie vėl susiduria su tuo pačiu rusų milicininku, nuo kurio pabėgo Kaune, šešioms dienoms uždaromi Veliunos komendantūroje, o septintą dieną rusų kareivis lydi berniukus link Vokietijos sienos, kad jie grįžtų į Kaliningradą. Galiausiai jam nusibosta žygiuoti ir jis savo daryta vokiečių kalba paaiškina berniukams, jeigu jie dar kartą sugrįš, abu išlėks į orą. Tačiau netrukus berniukai išgirsta automatų šūvius ir pamato nušautą tą patį rusų kareivį, o prie jo stovinčius ginkluotus civilius – lietuvių partizanus. Ir šie svetimieji, dar vieni veiksmo dalyviai, pasidalija su berniukais valgiu, jie beveik visi kalba vokiškai, duo-

da berniukams patarimų, į kokius kaimus, ieškant duonos, jiems vertėtų užsukti. Tačiau ir šis prieglobstis trumpalaikis, nes lietuvių partizanus medžioja kiti svetimieji – rusų kareiviai, kurie apsupa mišką ir ieško pasislėpusių partizanų. Fipsas su Kurtu tupi eglės viršūnėje ir ilgai nenulipa, nors kareiviai jau seniai išvažiavę sunkvežimiais. Komentuodamas įvykius, pasakotojas įterpia pastabą, liudijančią apie stereotipinį vakarų europiečio požiūrį į Rytų Europos gyventojų mentalitetą: „Jie galėjo laukti, jie to išmoko per tas dienas, kurias jie čia praleido; nejučia jie įgijo kitą laiko pajautimą, Rytų laiko pojūtį“ (Lenz 2006, 211). Ta pati mintis išplėtojama pačioje apsakymo pabaigoje, kai pasakotojas prieina prie išvados, kad *svetima* tapatybė (tai, kas yra kitos rūšies, heterogeniška – *strange*) naujoje aplinkoje bėgant laikui gali tapti iš dalies *sava*:

„... ir nauja šalis pakeitė juos, jiems to nepastebint; jų žvilgsnis pakito, ir mintys pasidarė kitokios, ir jie kitaip jautė laiką... Laikas, kas yra Rytuose laikas? Tylėti ir laukti. Kojų pirštų nagai auga, senelis miršta, vasara pasibaigia ir ima mindžiuoti ruduo, o iš už miško jau atsėlina žiema“ (Lenz 2006, 213–214).

Tai vaizdingi pasakotojo apmąstymai apie lėtos laiko tėkmės pojūtį Rytų Europos šalyje – Lietuvoje. Reikia paminėti dar vieną svarbų epizodą apsakyme – berniukų susidūrimą viename apleistame Lietuvos kaime su senu vyru ir moterimi iš Rytprūsių, iš Palvininkų (vok. Palmnicken). Senasis vyras, kurį Fipsas vadina seneliu, papasakoja žiaurią istoriją, kaip ištuštėjo kaimas. Partizanai dalyvavo kaimo šventėje kartu su valstiečiais, o partizanų vado brolis pranešė apie tai rusų kareiviams, įvyko baisus susišaudymas, abiejose pusė-

se žuvo daug žmonių, o vėliau visi kaimo gyventojai buvo išvežti. Senelio nuomone, jo išvežti ten, iš kur nebegriš. Kadangi senelė iš miško parneša tik mėlynių ir jie nieko daugiau neturi valgyti, Fipsas liepia Kurtui išversti visas slaptas kišenes, kur yra ir lašinių, ir duonos, ir kiaušinių. Šią sceną galima laikyti viso apsakymo kulminaciniu tašku, nes skaitytojo negali neįjaujinti ta paradoksali situacija, kai prašantysis duonos staiga suvokia, kad priešais jį dar skurdesni, išbadėję ir bejėgiai žmonės, kuriems iš širdyje glūdinčio žmogiškumo reikia atiduoti viską, ką turi. Šiuo atveju reikia pripažinti, kad gerumo pasireiškimo priežastis gali būti ir supratimas, jog berniukai sutiko *saviškius* pagal kilmę iš Rytprūsių. Šis svyravimas tarp įvairių situacijų, kur atsiranda *savas* ir *svetimas*, trunka iki pat apsakymo pabaigos. Pasakotojas praneša, kad po karo Lietuvos kaimuose susikūrė netgi vokiečių bendruomenės, kurias kontroliuodavo NKVD karininkai, bet jie būdavo „malonūs vokiečiams“. Ir lietuviai padėdavo, kur galėdavo, net ir patys patekdami į pavojų (Lenz 2006, 213).

Apsakymo pabaigoje rašytojas nubrėžia keletą siužetinių linijų, apibūdinančių tolesnį Fipso ir Kurto likimą. Fipsas dirbo pas valstietį, o Kurtas padėjo miško kirtėjams. Jie prisitaikė prie svetimos aplinkos, įgijo jos bruožų: abu turėjo naujus dokumentus, kalbėjo lietuviškai ir rusiškai, užsidirbdavo pinigų ir kiekvieną mėnesį susitikdavo turguje. Tačiau vieną kartą Fipsas nepasirodė ir Kurtas sužinojo, kad jį rado negyvą miške, galbūt pasmaugtą. Likęs be draugo, Kurtas ėmė ilgėtis savo jaunesniojo brolio ir motinos. Po ketverių metų, atsiradus progai, jis užsiregistravo į vokiečių transportą iš Lietuvos, grįžo į Vo-

kietiją, gavo mokinio vietą ir darbą, vietą bendrabutyje, nes motina buvo mirusi. Tarsi viso apsakymo kvintesencija, rodanti nuolatinį svyravimą tarp *savo* ir *svetimo*, ir begalinį, nors ir paradoksalų žmogaus ilgesį, norą būti kitur, nei yra šiuo metu, skamba šie apsakymo žodžiai apie Kurto mintis ir jausmus, susijusius su Lietuva:

„Dirbdamas jis neranda laiko galvoti apie Lietuvą. Tačiau kai jis naktį kartais atsibunda, tada staiga prieš jo akis išskyla pievos ir tankūs užžėlę miškai, ir jis mato seną, ramią upę prie savo kojų ir girdi tolimą muziką. Ir tada jis pajunta kažką panašaus į ilgesį“ (Lenz 2006, 214).

Išvados

Siegfriedo Lenzo apsakyme atsispindi ne tik istorinė tiesa apie Antrąjį pasaulinį karą, Karaliaučiaus krašto okupaciją, vokiečių vaikų elgetavimą Lietuvos kaimuose, bet ir aktuali *savo* ir *svetimo* susidūrimo tema. Išanalizavus apsakyme pavaizduo-

tus įvykius, paaiškėjo, kad B. Waldenfelso išskirtos trys *svetimo* reikšmės gali būti atpažįstamos šiame kūrinyje:

1. Tai, kas yra už *savo* ribų (*externum*) – Lietuva iš vokiečių berniukų perspektyvos.
2. Tai, kas priklauso kitiems (*alienum*) – lietuvių valstiečių kaimas, maistas, tačiau ir kiti *svetimieji* – okupacinė sovietų valdžia.
3. Tai, kas yra kitos rūšies (heterogeniška) – lietuvių kalba, mentalitetas, tapatybė. Apsakymo veikėjų likimai rodo, kad ši *svetimo* reikšmė gali būti priartinta prie *savo* tapatybės, taip iš dalies pakeičiant *savąją*.

Galima padaryti bendrą išvadą, kad Lenzo apsakymas ypač tinka *savo* ir *svetimo* santykių apmąstymams ir interpretacijai, nes jame vaizduojamas vokiečių berniukų susidūrimas Antrojo pasaulinio karo metais su svetimą šalimi, kuri tampa artima. Taigi apsakymo pavadinimas taikliai apibūdina dviejų priešingybių – *savo* ir *svetimo*, arba *artimo* ir *tolimo*, – sąveiką ir suderinamumą.

LITERATŪRA

Dukić, Davor. 2012. Foreword. *Imagology today: Achievements, Challenges, Perspectives. Imagologie heute: Ergebnisse, Herausforderungen, Perspektiven*. Bonn: Bouvier, 11–16.

Dyserinck, Hugo. 2012. Vorwort aus gegebenem Anlass. *Imagology today: Achievements, Challenges, Perspectives. Imagologie heute: Ergebnisse, Herausforderungen, Perspektiven*. Bonn: Bouvier, 9–10.

Dyserinck, Hugo. 1977. *Komparatistik. Eine Einführung*. Bonn: Bouvier.

Dyserinck, Hugo. 1992. *Komparatistik als Europaforschung*. Dyserinck, Hugo und Karl Ulrich Syndram (Hg.). *Komparatistik und Europaforschung. Perspektiven vergleichender Literatur- und Kulturwissenschaft*. Bonn und Berlin: Bouvier, 31–58.

Dyserinck, Hugo. 2012. *Komparatistische Imagologie: Une ethnopsychologie qui n'ose pas dire son nom*“? *Imagology today: Achievements, Challenges, Perspectives. Imagologie heute: Ergebnisse, Herausforderungen, Perspektiven*. Bonn: Bouvier, 17–27.

Laurušaitė, Laura. 2014. *Imagologija kaip instrumentas (e)migracinio identiteto specifikai tirti. Colloquia 32*, 117–136.

Lenz, Siegfried. 2006. *Die Erzählungen*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.

Leskovec, Andrea. 2011. *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Reich-Ranicky, Marcel. 2006. Geleitwort. Lenz, Siegfried. *Die Erzählungen*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 11–14.

Waldenfels, Bernhard. 2007. *Phänomenologie des Eigenen und des Fremden*. edoc.bbaw.de/files/282/25nztXxXJA_250.pdf. Žiūrėta: 2015 09 10.

Yousefi, Hamid Reza. 2008. *Phänomenologie des Eigenen und des Fremden. Eine interkulturelle Perspektive*. www.yousefi-interkulturell.de/interkulturelle Kulturtheorie.pdf. Žiūrėta: 2015 09 10.

COLLISION BETWEEN THE OWN AND THE FOREIGN IN THE SHORT STORY „DIE FERNE IST NAH GENUG“ (“THE FARAWAY LAND IS CLOSE ENOUGH“) BY SIEGFRIED LENZ

Sigita Barniškienė

S u m m a r y

This article is grounded in Hugo Dyserinck's, a German comparatist's idea that contemporary imagology can be likened to "European Studies", as it examines self- and hetero-stereotypes of nations. Another German imagologist's, Manfred Beller's, statement that two nations can be often compared by the way of antithetical argument (the Spectant evaluates the Spected) is equally important: the critique of the other nation inspires the positive evaluation of one's own nation and *vice versa* – negative opinion about one's own nation results in positive evaluation of the Other. In this article the philosophical ideas by Bernhard Waldenfels and Hamid Reza Yousefi about the types of the Other were explicated and applied in the interpretation of the Short Story "The Faraway Land is Close Enough" by Siegfried Lenz.

In this paper, the point of view of two German boys on the harsh reality of the Lithuanian postwar period is analyzed. The fourteen-year-old boys leave Kaliningrad, occupied by the Russian army, where starvation and compulsion reign, and travel by train to Lithuania. They end up there, begging for food from local peasants. In order to survive, they are forced to cross many moral boundaries, important during the time of peace. The author mentions the stereotypical image of Lithuania, characteristic of Germans before World War Two: the beauty of the

Nemunas river, meadows and forests, or endless crop fields. The short story presents an interesting description of the locals: broad-faced and sweating during the harvest season. The text provides information about kind-heartedness of local people, their diligence and skills in trading – they export eggs, butter and meat to Germany. The two boys face a different reality in this country, which is now under occupation of the Soviet Army. The Russian Militsiya arrests the boys, and makes them go back to Kaliningrad; however, they manage to stay in Lithuania, continue begging and even meet Lithuanian partisans in the forest. The boys master Lithuanian and Russian in four years. One of them is found dead in the forest, but the other one goes back to Germany, where he often feels nostalgia for Lithuania. In this short story, the collision between the Own and the Foreign is evident and even emphasized because of the war, occupation of Lithuania, suffering and fear of people. However, the author manages to keep the balance while depicting the painful experiences of the two boys in Lithuania: the cruelty does not outweigh the kindness of people. One of the boys stays alive and misses the foreign country – Lithuania – even after returning back home. It shows the cruel, but, at the same time, positive balance between loss and survival.

Gauta: 2015-03-24

Priimta publikuoti: 2015-04-30

Autorės adresas:

Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto
Germanistikos ir romanistikos katedra
K. Donelaičio 52, LT-44244 Kaunas
El. paštas: s.barniskiene@hmf.vdu.lt